https://e-conference.uz/index.php/prs VOLUME 19, ISSUE 01, 2026

INTERLINGVISTIKA VA SUN'IY TILLAR YARATILISHINING TARIXI VA TAMOYILLARI

Lutfullayeva Feruzaxon O'tkirbek qizi
Andijon davlat chet tillari instituti
Filologiya va tillarni o'qitish arab tili
Ilmiy maslahatchi: **Toshlonova S.**
https://doi.org/10.5281/zenodo.24183597

Annotatsiya: Ushbu maqolada interlingvistika fanining shakllanishi,rivojlanish tarixi,asosiy yo'nalishlari hamda sun'iy tillarning yaratilish jarayoni va tamoyillari yoritiladi.Shuningdek,xalqaro muloqotni osonlashtirish maqsadida yaratilgan sun'iy tillarning lingvistik xususiyatlari,ularning tabiiy tillardan farqli jihatlari va jamiyat hayotidagi ahamiyati tahlil qilinadi.Xususan,esperanto tili misolida sun'iy tillarning tuzilishi,grammatik soddaligi,xalqaro miqyosda qo'llanishi va rivojlanish istiqbollari ko'rib chiqiladi.Maqolaning asosiy maqsadi interlingvistikaning tilshunoslikdagi o'rnini ochib berish hamda sun'iy tillarning insonlar o'rtasidagi xalqaro aloqalarni rivojlantirishdagi ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Kalit so'zlar: Interlingvistika,sun'iy til,xalqaro til,esperanto,tabiiy til,tilshunoslik,til yaratish tamoyillari,xalqaro muloqot,lingvistik xususiyatlar,grammatik tizim,til taraqqiyoti,universal til,kommunikatsiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются становление и история развития интерлингвистики, её основные направления,а также процесс создания искусственных языков и принципы их формирования. Особое внимание уделяется искусственным языкам, созданным с целью облегчения международного общения, их лингвистическим особенностям и отличиям от естественных языков. На примере языка эсперанто анализируются структура искусственных языков, простота их грамматики, особенности международного применения и перспективы дальнейшего развития. Основная цель статьи заключается в раскрытии роли интерлингвистики в языкознании и определении значения искусственных языков в развитии международных коммуникаций.
Ключевые слова: интерлингвистика, искусственный язык, международный язык, эсперанто, естественный язык, языкознание, принципы создания языка, международное общение, лингвистические особенности, грамматическая система, развитие языка, универсальный язык, коммуникация.

Abstract: This article examines the emergence and historical development of interlinguistics, its main branches, and the process and principles of artificial language creation. Particular attention is paid to artificial languages designed to facilitate international communication, their linguistic characteristics, and their differences from natural languages. Using Esperanto as an example, the article analyzes the structure of artificial languages, the simplicity of their grammar, their international use, and their prospects for further development. The main aim of the article is to highlight the role of interlinguistics in linguistics and to explain the importance of artificial languages in promoting international communication.
Keywords: interlinguistics, artificial language, international language, Esperanto, natural language, linguistics, principles of language creation, international communication, linguistic features, grammatical system, language development, universal language, communication.

KIRISH

Til insoniyat tarixida eng muhim aloqa vositalaridan biri hisoblanadi. Insonlar o‘z fikrlarini ifodalash, bilim va tajribalarini boshqalarga yetkazish hamda jamiyatda o‘zaro munosabatlarni shakllantirishda tildan foydalanadilar. Dunyo xalqlari turli tillarda so‘zlashishi esa xalqaro muloqot jarayonida ayrim qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Aynan shu muammoni bartaraf etish maqsadida umumiy xalqaro til yaratish g‘oyasi paydo bo‘lgan. Ushbu g‘oya tilshunoslikning interlingvistika deb nomlangan yo‘nalishi shakllanishiga asos bo‘ldi. Interlingvistika turli tillar o‘rtasidagi munosabatlarni, xalqaro muloqot vositalarini va sun’iy tillarning yaratilishi hamda rivojlanishini o‘rganadi. Bugungi globallashuv davrida xalqaro hamkorlik, ilm-fan, ta’lim, texnologiya va madaniyatlararo aloqalarning rivojlanishi ushbu sohaning ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Interlingvistika fanining shakllanishi va rivojlanish tarixi.Interlingvistika tilshunoslikning tillararo munosabatlar va xalqaro aloqa masalalarini o‘rganuvchi yo‘nalishidir. Ushbu fan turli millat vakillari o‘rtasidagi muloqotni osonlashtirish, xalqaro yordamchi tillarni yaratish va ularning samaradorligini o‘rganish bilan shug‘ullanadi.

Interlingvistikaning shakllanishi xalqaro muloqotga ehtiyoj ortib borishi bilan chambarchas bog‘liq. Tarix davomida turli xalqlar savdo-sotiq, ilm-fan, siyosat va madaniyat sohalarida o‘zaro aloqada bo‘lib kelganlar. Biroq tillarning xilma-xilligi ba'zan muloqotda to‘siqlarni yuzaga keltirgan.

XVII asrda Yevropada universal til yaratish g‘oyasi keng muhokama qilina boshladi. Ayrim olimlar barcha xalqlar uchun tushunarli, mantiqiy va oson o‘zlashtiriladigan til yaratishga harakat qildilar. Bu davrda universal til yaratish loyihalari asosan falsafiy va mantiqiy tamoyillarga asoslangan edi. XIX asrga kelib sun’iy tillar yaratish harakati yanada rivojlandi. 1879-yilda nemis ruhoniysi Iogann Martin Shleyer tomonidan Volapyuk tili yaratildi. Ushbu til xalqaro muloqot vositasi sifatida taklif etilgan dastlabki sun’iy tillardan biri bo‘ldi. 1887-yilda esa polshalik shifokor Lyudvik Lazar Zamenhof tomonidan Esperanto tili yaratildi. Esperanto sun’iy xalqaro tillar tarixida muhim o‘rin egallaydi. Uning asosiy maqsadi turli millat vakillari uchun teng va qulay muloqot vositasini shakllantirish edi. Shunday qilib, interlingvistika va sun’iy tillarning rivojlanishi insoniyatning o‘zaro tushunishga bo‘lgan ehtiyoji bilan bog‘liq holda shakllandi.

Sun’iy tillar tushunchasi va ularning xususiyatlari.Sun’iy tillar — inson tomonidan muayyan maqsad asosida ongli ravishda yaratilgan, oldindan belgilangan grammatik va lug‘aviy qoidalarga ega bo‘lgan tillardir. Tabiiy tillar uzoq tarixiy jarayon davomida jamiyat bilan birgalikda shakllansa, sun’iy tillar muayyan loyiha va lingvistik tamoyillar asosida yaratiladi.

Sun’iy tillarning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:
•Grammatik qoidalarining oldindan belgilanganligi.
•Lug‘at tarkibining muayyan tamoyillar asosida shakllantirilishi.
•Grammatik tizimning imkon qadar sodda va muntazam bo‘lishi.
•Talaffuz va yozuv qoidalarining aniq belgilanishi.
•Muayyan kommunikativ yoki ilmiy maqsadga xizmat qilishi.

Sun’iy tillar faqat xalqaro muloqot uchun emas, balki ilmiy tadqiqotlar, adabiyot, kino va fantastik asarlarda ham qo‘llaniladi.

Esperanto tilining yaratilishi va rivojlanishi.Esperanto sun’iy xalqaro tillar orasida eng mashhurlaridan biri hisoblanadi. Ushbu til 1887-yilda Lyudvik Lazar Zamenhof tomonidan yaratilgan. Zamenhof turli millat vakillari o‘rtasidagi til to‘siqlarini kamaytirish va ularning teng huquqli muloqot qilishiga imkon yaratishni maqsad qilgan. U yaratgan tilning grammatikasi sodda, qoidalari muntazam va so‘z yasash imkoniyatlari keng bo‘lishiga alohida e’tibor qaratgan.

Esperanto tilining asosiy xususiyatlari quyidagilardir:
•Grammatik qoidalarining muntazamligi.

•So‘zlarning talaffuzi va yozilishi o‘rtasidagi yaqinlik.
•So‘z yasash imkoniyatlarining kengligi.
•Grammatik istisnolarning kamligi.
•Turli tabiiy tillardan olingan lug‘aviy birliklarning mavjudligi.

Esperanto tilining dastlabki qo‘llanmasi 1887-yilda nashr etilgan bo‘lib, unda 16 ta asosiy grammatik qoida bayon qilingan. Ushbu xususiyatlar tilni o‘rganishni nisbatan yengillashtiradi. Hozirgi kunda Esperanto tilida turli mamlakatlarda muloqot qiluvchi insonlar jamoalari mavjud. Unda kitoblar, jurnallar va boshqa nashrlar yaratilgan. Bu esa sun’iy tilning faqat nazariy loyiha bo‘lib qolmasdan, amaliy muloqot vositasiga aylanishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Sun’iy tillarni yaratishning asosiy tamoyillari.

Sun’iy til yaratish jarayonida uning fonetik, grammatik va leksik tizimlari oldindan ishlab chiqiladi. Bunda bir qator muhim tamoyillarga amal qilinadi:
-Soddalik tamoyili. Sun’iy tilning grammatikasi va lug‘at tarkibi imkon qadar sodda bo‘lishi kerak. Bu tilni o‘rganish va undan foydalanishni yengillashtiradi.
-Mantiqiylik tamoyili. Tilning barcha qoidalari aniq va izchil bo‘lishi lozim. Grammatik qoidalar bir-biriga zid kelmasligi kerak.
-Muntazamlilik tamoyili. Bir xil grammatik hodisalar bir xil qoidalar asosida ifodalanishi zarur. Bu tilni o‘zlashtirish jarayonida qulaylik yaratadi.
-Xalqaro tushunarlilik tamoyili. Sun’iy til yaratishda turli xalqlarga tanish bo‘lgan so‘z va til birliklaridan foydalanish muhim hisoblanadi.
-Talaffuz qulayligi tamoyili. Tilning tovush tizimi turli millat vakillari tomonidan oson talaffuz qilinishi va tushunilishi kerak.
-So‘z yasash imkoniyati tamoyili. Sun’iy tilda yangi so‘zlarni hosil qilish uchun samarali grammatik vositalar mavjud bo‘lishi lozim.

Mazkur tamoyillar sun’iy tillarning samaradorligini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi.

Sun’iy tillarning jamiyat hayotidagi ahamiyati.Globallashuv jarayoni xalqaro muloqotning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Turli mamlakatlar o‘rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, ilmiy va madaniy aloqalar rivojlanishi natijasida umumiy muloqot vositalariga ehtiyoj ortib bormoqda.Sun’iy tillar ushbu jarayonda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.Birinchidan, ular turli millat vakillari o‘rtasidagi til to‘siqlarini kamaytirish g‘oyasini ilgari suradi.Ikkinchidan, sun’iy tillar tilshunoslik fanining rivojlanishiga xizmat qiladi. Ularni yaratish jarayonida grammatika, fonetika, leksikologiya va so‘z yasalishi kabi tilshunoslik yo‘nalishlari chuqur o‘rganiladi.Uchinchidan, sun’iy tillar madaniyatlararo muloqot va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiradi. To‘rtinchidan, ular inson tafakkuri, tilning tuzilishi va tilni o‘zlashtirish jarayonlarini tadqiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi.Shu bilan birga, sun’iy tillarning keng tarqalishi tabiiy tillarning tarixiy mavqei, iqtisodiy va siyosiy omillar hamda jamiyatdagi til ehtiyojlariga ham bog‘liq.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, interlingvistika zamonaviy tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, tillararo munosabatlar, xalqaro muloqot vositalari va sun’iy tillarning yaratilishi hamda rivojlanishini o‘rganadi. Sun’iy tillarni yaratish g‘oyasi insoniyatning o‘zaro tushunish, muloqot qilish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga bo‘lgan intilishi natijasida shakllangan. Ayniqsa, Esperanto tilining yaratilishi ushbu yo‘nalish tarixida muhim voqea bo‘ldi. Sun’iy tillarning soddalik, mantiqiylik, muntazamlilik, talaffuz qulayligi va xalqaro tushunarlilik kabi tamoyillari ularning amaliy imkoniyatlarini belgilaydi. Bugungi globallashuv davrida interlingvistika va sun’iy tillarni o‘rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatlararo muloqot, xalqaro hamkorlik va insonlar o‘rtasidagi o‘zaro tushunishni rivojlantirish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Irisqulov M.T. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009. – 264 b.
2. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2007. – 256 b.
3. Baskakov N.A., Sodiqov A.S., Abduazizov A.A. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 1979. – 192 b.
4. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002. – 232 b.
5. Yo‘ldoshev I., Muhamedova S., Sharipova O‘., Majidova R. Tilshunoslik asoslari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2013. – 208 b.
6. Abduazizov A.A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. – Toshkent: Sharq, 2010. – 176 b.
7. Sharipova O‘., Yo‘ldoshev I. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Noshir, 2011. – 160 b.
8. Xolmanova Z.T. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Nodirabegim, 2019. – 228 b.